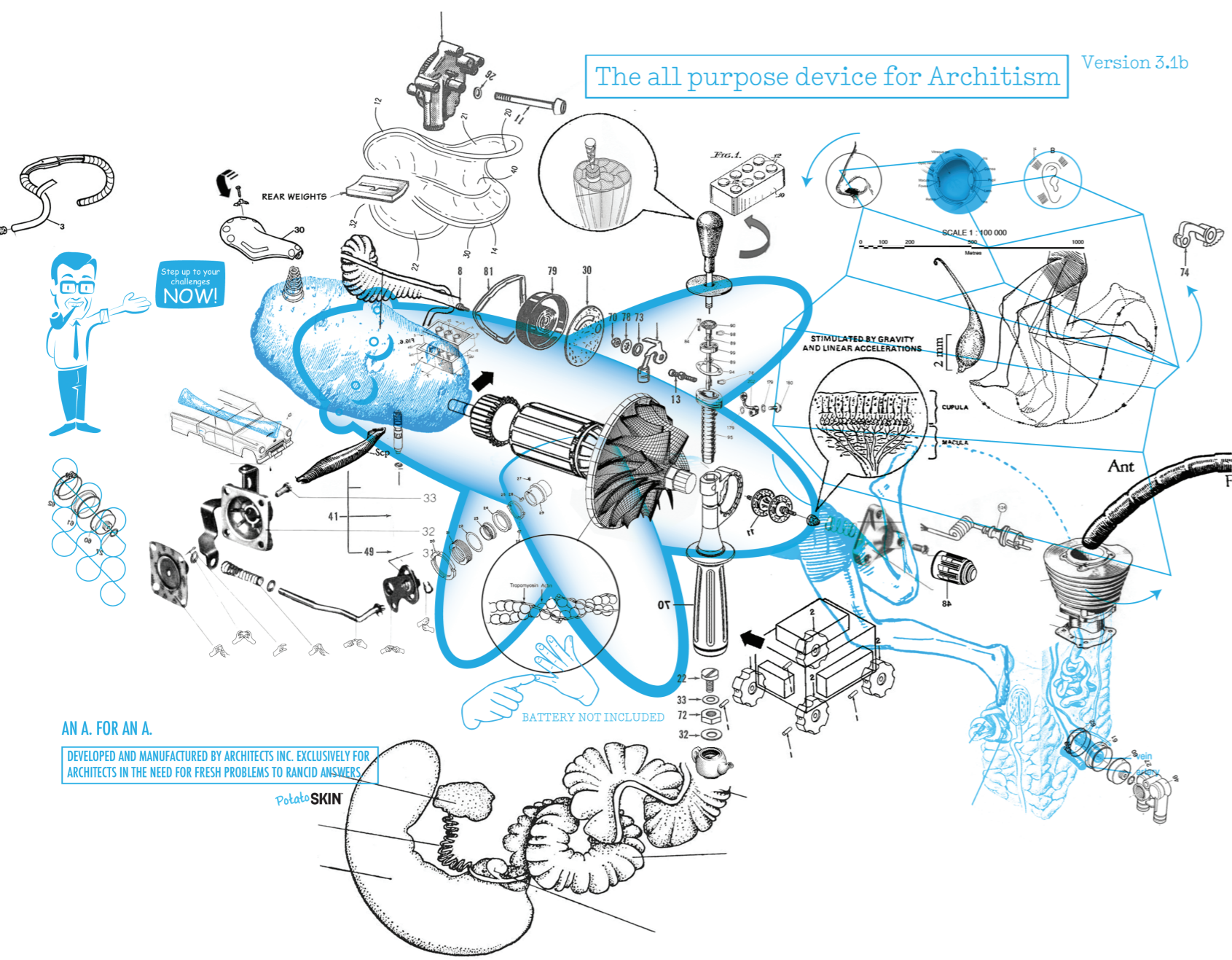

The all purpose device for Architism Version 3.1b

AN A. FOR AN A.
DEVELOPED AND MANUFACTURED BY ARCHITECTS INC. EXCLUSIVELY FOR ARCHITECTS IN THE NEED FOR FRESH PROBLEMS TO RANCID ANSWERS

Arkitekturdagen 2011

23
SEPTEMBER

Nye prosesser for medvirkning, utveksling og kommunikasjon

Dagens samfunn er i rask endring og de etablerte arkitekturprosessene utfordres. Hva kjennetegner de nye prosessene og hvordan endrer de måten arkitektur produseres på?

NAL inviterer til en utfordrende arkitekturdag i Gamle Broverksted på Vulkan i Oslo. Du møter internasjonalt anerkjente arkitekter som Stefano Boeri, Studio Mumbai, Snøhetta, Doina Petrescu, Eyal Weizman, Daniel Dendra, Jeffrey Inaba, Grete Kvinnesland og Teddy Cruz. Moderatorer er Markus Miessen, Tina di Carlo og Carson Chan.

Program og påmelding: www.arkitektur.no/arkitekturdagen

Arkitekturfestivalen
VULKAN
Oslo

ARKITEKTURENS ÅR
YEAR OF ARCHITECTURE

2011.arkitektur.no 2011@arkitektur.no

TEMA: MIDLERTIDIG ARKITEKTUR

Olympiske Lege, verdensutstillinger, festivaler, kulturelle events og andre midlertidige programmer udgør en særlig utfordring for designere, arkitekter og planlæggere. Bygninger der let kan pilles ned igen og midlertidige byer som hurtigt kan afvikles er med opblomstringen af den såkaldte oplevelsesøkonomi blevet et fagspeciale i rivende udvikling. Arkitekten har bedt Boris Brorman Jensen og Katrine Østergaard Bang om at trække linjerne op og beskrive den midlertidige arkitekturs relevans og betydning for arkitektfaget i dag. Af Boris Brorman Jensen og Katrine Østergaard Bang

De berlinske arkitektgrupper Raumlabs og Plastique Fantastiques installation 'Küchenmonument' har rejst verden rundt og etableret forskellige typer af midlertidige fællesskaber i det offentlige rum (se også s. 58 ff). Foto: Marco Canevacci

DET MIDLERTIDIGES ARKITEKTUR

Oplevelsesøkonomiens stigende betydning for samfunnsøkonomien har medført en markant vekst i antallet af nye kulturbyggerier. Mere end 1200 museer, koncerthuse, kunsthaller og andre kulturcentre er blevet opført i Vesteuropa i de seneste to årtier.¹ Riktig mange af de nye kulturinstitutioner er oven i købet meget eksklusive byggerier, der representerer noget af det ypperste inden for samtidsarkitekturen. Tænk blot på Tate Modern i London af Herzog & De Meuron, Luzern Culture and Con-

gress Center af Jean Nouvel eller Kunsthhaus i Graz af Peter Cook. Gode eksempler fra den danske scene kunne være Zaha Hadids udvidelse af Ordrupgaard Museum, Cubos omdannelse af Nordkraft i Aalborg og Naturvidenskabernes Hus i Bjerringbro af tegnestuen Nord. Der er allerede store forventninger til den kommende Elbphilharmonie i Hamborg, men det mest klassiske eksempel på oplevelsesøkonomiens potentielt vellykkede samspil med arkitekturen er nok Guggenheim-museet i Bilbao. Frank Gehrys signaturprojekt i baskerlandet er

ligefrem blevet ophøjet til model for økonomisk revitalisering og 'best practice' i forhold til re-kontekstualiseringen af byen som kultur- og underholdningszone. Selv det olierige klanstyre i Abu Dhabi er med på trenden og har netop købt 1 stk. Gehry/Guggenheim, og for ikke at stå tilbage for nogen også 1 stk. Nouvel/Louvre, 1 stk. Norman Foster, 1 stk. Zaha Hadid og 1 stk. Tadao Ando. Sheikens power-shopping af kulturikoner på Saadiyat Island² handler om meget andet end omstilling til oplevelsesøkonomi, men siger alligevel noget om, hvordan byerne i de post-

MVRDV's stablede landskaber fra Hannover Expo 2000. Foto: Hans Werlemann

En af hver, tak! Abu Dhabs nye kulturdistrikt Saadiyat Island vil, hvis planerne holder, være den første kulturelle byudviklingsstrategi, der når hele vejen rundt i 'starchitecture'-universet. Der cirkulerer flere forskellige versioner af sheikens grandiose planer, og visionerne opdateres løbende. I denne udgave ses Frank Gherys nye Guggenheim Museum som en stjerne yderst på spidsen af den delvis menneskeskabte ø. Herefter følger Louvre Abu Dhabi af Jean Nouvel, Performing Arts Centre af Zaha Hadid, et maritimt museum af Tadao Ando. Trukket tilbage fra kysten ses Zayed National Museum af Foster + Partners.

Sheikens power-shopping af kulturikoner på Saadiyat Island handler om meget andet end omstilling til oplevelsesøkonomi, men siger alligevel noget om, hvordan byerne i de post-industrielle samfundskonomier køres i stilling som spektakulære producenter af underholdning, dannelse og events.

industrielle samfundskonomier køres i stilling som spektakulære producenter af underholdning, dannelse og events.

Kultur er populært sagt et ekspanderende forretningsområde, der giver arkitektstanden rigtig mange gode opgaver, fordi arkitektur i almindelighed (og ikke bare 'starchitecture') er blevet en væsentlig katalysator for udviklingen.³ Der investeres massivt, og alle de nye kulturinstitutioner er naturligvis ikke bare symboler på et blomstrende civilsamfund, men også 'big business' for både statslige og private aktører. Det spektakulære ikon i Bilbao kopieres flittigt som forretningsmodel ind i et utal af forskellige kontekster, men formålet er i hovedreglen det samme: Et boost af økonomierne med en langsigtet og permanent forandring af byerne og det offentlige rum til følge.

Arkitekter har tegnet kulturbyggerier i århundreder. Udfordringen er naturligvis vedvarende at gentænke de institutionelle rammer, ofte i nye hybridformer, teste nye teknologier og udvikle det kulturelle rum. Og her har faget heldigvis en lang og stolt tradition at bygge videre på. Det nye og i denne sammenhæng interessante aspekt ved udviklingen er, at

den ekspanderende kulturindustri i vid udstrækning er event-orienteret. En stor del af oplevelsesøkonomiens programmer er begivenheder, der ikke nødvendigvis behøver en statisk eller permanent arkitektur som ramme for deres udfoldelse. Der findes masser af spændende kulturudbud uden for Guggenheim og Louvre, og det er langt fra alle kunststillinger og koncerter, der har til huse i traditionelle bygninger med fast adresse. En lang række både store og små kulturarrangementer etablerer deres egne kontekster og temporære rum. Nogle typer af kulturevents søger bevidst at tænke ud af boksen og eksperimenterer aktivt med at påvirke og udfordre etablerede bymiljøer ved fx at igangsætte og stimulere adfærdsformer, som normalt ikke hører hjemme dér, hvor de aktuelt udspilles.⁴ Nogle kulturbegivenheder rejser rundt med deres egen scenografiske arkitektur, og andre er begivenheder der finder sted i et begrænset tidsrum på en midlertidig adresse. Pointen er, at alle disse nye flygtige kulturinstitutioner har fået en relativ stor betydning for videns- og oplevelsessamfundets økonomi og således givet næring til oplomstringen af

det spændende fagfelt, man kan kalde for det *midlertidiges arkitektur*.

Midlertidig arkitektur som eksperimentarium

Der er blevet bygget masser af midlertidig arkitektur gennem historien, ligesom arkitekter stort set altid har arbejdet med scenografiske aspekter af alt fra byer og landskaber til intime rum. Midlertidig arkitektur og begivenhedsscenografi er i den forstand ikke noget nyt, og der findes adskillige gode eksempler på midlertidige konstruktioner, der udgør væsentlige arkitekturhistoriske referencer. Verdensudstillingerne eller Expo'erne, som de hedder i dag, er nok den mest prominente eksponent for denne tradition og samtidig et godt eksempel på, hvordan midlertidige konstruktioner har været genstand for vigtige arkitektoniske eksperimenter og showcase for teknologiske landvindinger. Joseph Paxtons Crystal Palace fra 1851, Mies van der Rohes Barcelona Pavilion fra 1929, der oven i købet er blevet genopført og sikret en permanent eksistens. Moshe Safdies Habitation Pavilion fra Montreal Expo 67, Buckminster Fullers megastruktur fra samme år eller MVRDVs

stablede landskaber fra Hannover Expo 2000, der spidsformulerede nogle af de temaer, tegnestuen senere har arbejdet med at realisere i flere forskellige sammenhænge.

Andre og mindre, temporære kulturbegivenheder har også markeret sig som betydningsfulde arenaer for arkitektoniske eksperimenter. Serpentine Gallery i Kensington Gardens, London, har siden 2000 inviteret en række prominente arkitekter til at designe en midlertidig pavillon på græsplænen foran den faste udstillingsbygning.

I Berlin har arkitekt-netværket Raumlabor siden 1999 haft midlertidig arkitektur som særligt arbejdsområde. Raumlabor arbejder både stedsspecifikt og med mobile installationer, der rejser rundt til forskellige kulturbegivenheder. De tager del i kulturlivet som designere, men deres arbejde har samtidig et klart aktivistisk præg. Deres konstruktioner er ofte instrumenter med et politisk sigte, der vil mere end blot benøve den kreative klasse og andre trofaste målgrupper af kulturbrugere. Det gælder om at være på det rigtige sted på det rigtige tidspunkt, hvis man vil opleve Raumlabors arbejde. Gruppen arbejder derfor meget bevidst med at dokumentere deres arbejde, og de har udviklet en kommunikationsstrategi, der i høj grad forsøger at gøre deres produktion til en form for fysisk dimension af de nye sociale medier (twitter, facebook m.fl.). Raumlabor 'poster' så at sige deres arkitektur i det offentlige rum og fjerner den igen, så snart budskabet er slået igennem.

Midlertidig arkitektur har ofte en aktivistisk og social dimension, hvilket især kommer til udtryk hos den japanske arkitekt Shigeru Ban, der har designet en lang række midlertidige konstruktioner til flygtninge og ofre for bl.a. naturkatastrofer. Shigeru Ban bruger ofte studerende som hjælpearbejdere, og hans engagement i midlertidig arkitektur er på én gang nødhjælp, arkitektonisk udviklingsarbejde og meget vedkommende pædagogik.

I den anden ende af spektret i snitfladen mellem arkitektur, kunst og landart finder man fx kunstnerparret Christo og Jeanne-Claude, hvis arbejde ofte forsøgte at fremkalde en 'anden' skønhed i bygninger og landskaber, eller Olafur Eliasson med værkerne „Weather Project” på Tate Modern eller „Your Split Second House” fra Venedig Biennalen 2010. Folk

Den japanske arkitekt Shigeru Ban har længe arbejdet med arkitektonisk hjælpearbejde i form af midlertidige installationer. Her ses hans indsats for ofre efter den seneste naturkatastrofe i Japan Foto: Voluntary Architects' Network

som i den grad beriger arkitektfaget uden direkte at være arkitekter.

Begivenhedernes arv

Det ligger næsten i definitionen, at midlertidig arkitektur bygges op, tages i brug og pilles ned igen, hvorefter den kan blive til 'stort brændbart' eller lægges på lager og bygges op igen. Men der findes også gode eksempler på midlertidig arkitektur, som tænker videre i deres eget efterspil, eller har en plan for, hvordan det givne design kan transformeres og genindtræde i en ny eller forandret kontekst. I *ressourcemæssig* forstand som et materiale der kan recirkuleres, i *konstruktiv* forstand som et genanvendeligt modulsystem, *funktionelt* som noget der kan overgå til et andet formål, og *formmæssigt* som et objekt der kan undergå en metamorfose.

Som igangsætter af en fremtidig udvikling og ad hoc-intervention med et langsigtet strategisk perspektiv er midlertidig arkitektur et område i en stærk udvikling og med en stigende relevans for rigtig mange typer af byudviklingsprojekter - ikke mindst efter at finanskrisen har sat de sidste årtiers byggeboom på 'stand by'. I København er Refshaleøens Ejendomsselskab eksempelvis gået bort fra at planlægge transformationen af det tidligere værftsområde ved hjælp af masterplaner. I stedet for faste planer med permanente løsninger søsættes en lang række midlertidige aktiviteter, der

fungerer som inkubator for et spirende miljø, der med tiden enten ophører eller udvikler sig til mere faste programmer med permanente arkitektoniske rammer.

I den helt store skala i kategorien globale mega-events som OL og Expo er arrangører og planlæggere efterhånden blevet mere opmærksomme på mulighederne i at bruge disse begivenheder som byudviklingsstrategi. De udvalgte værter byer får tilført betragtelig kapital ud fra og får samtidig hele verdens opmærksomhed rettet mod sig. De globale events, der rykker fra by til by, vurderes i stigende grad som udviklingspotentialer, da de tilfører værterbyerne status og sætter skub i meget omfattende byggeprocesser. Der er rift om værterbyerne og måske netop derfor kan organisationerne bag stille større og større krav til værterbyerne. Der stilles en række specifikke krav, som ikke altid er på linje med de lokale behov.

De seneste ti år har den Internationale Olympiske Komite (IOC) dog også stillet krav om *legacy*-planlægning ('legacy' betyder eftermæle og betegner eventens blivende værdi for byen). Det skal sikre, at byerne i planlægningen af en event i lige så høj grad har byens langsigtede udvikling for øje. Hvordan man end vender og drejer det, vil et OL oftest indebære en accelereret udvikling, og det kan føre til forhastede beslutninger pga. en urokelig deadline. Så på én og samme tid rummer en mega-event et kæmpe potentiale ogen

OL London 2012 kommer til at udspille sig i det tidligere industriområde Lower Lea Valley, og det nedslidte område er under en altomfattende omdannelse. Den globale mega-event vil kun stå på i et par uger, men store dele af infrastrukturen og flere af bygningerne vil som konsekvens af IOCs nye krav om 'Legacy Planning' blive transformeret om til permanente byfornyelsesprojekter (se også side 42 ff).
Foto: London 2012

Et OL vil oftest indebære en accelereret udvikling, og det kan føre til forhastede beslutninger pga. en urokelig deadline. Så på én og samme tid rummer en mega-event et kæmpe potentiale og en meget stor risiko.

meget stor risiko. De kinesiske myndigheders håndtering af legene i 2008 er et rigtig godt *dårligt* eksempel på, hvordan kulturelle begivenheder og midlertidig arkitektur kan spille sammen. OL i Beijing varede 17 dage, og til det formål jævnedes myndighederne flere historisk værdifulde beboelsesområder med jorden og opførte en ny bydel, der i dag henligger monumentalt spøgelsesagtig. Men de globale mega-events som OL kan og bør selvfølgelig udnyttes strategisk, og det er den næste værtsby London allerede i fuld gang med at gøre. Her har begivenheden, sat turbo på transformationen af det nedslidte industriområde Lower Lea Valley. London kommer med al sandsynlighed til at sætte en ny standard for udnyttelsen af OL til noget mere end et gigantisk PR-stunt. Det er nemlig første gang, at IOCs *legacy*-krav er fuldt implementeret ved et OL, og selv om omdannelsen af den midlertidige arkitektur vil vare i årevis, er det ambitionen, at begivenheden skal komme de lokale til gode og give hele bydelen et markant løft. Der er et stykke vej endnu, før OL bliver til direkte udviklingshjælp, og den internationale begivenhed er helt klart stadig 'de store nationers' projekt. Tidligere kulturminister Brian Mikkelsen, der også var sportens minister, mente fx ikke at Danmark havde råd eller format til at byde ind.

Musicon og dens virtuelle søsterby
Den accelererede globalisering har gjort events til oplagte redskaber for branding og markedsføring af byer og til en vigtig faktor i den intensiverede konkurrence byerne imellem. Mest spektakulære er selvfølgelig OL og Expo, der fører den største fysiske udvikling med sig og er genstand for massiv global mediedækning. Men også events, der ikke umiddelbart har den store fysiske effekt, kan indeholde en vigtig strategisk dimension i forhold til værtsbyens fremtidige udvikling.

Hvert år i slutningen af juni omdannes Dyrskuepladsen i Roskilde til Danmarks femte største by komplet med boligkvarterer, markedspladser og serviceinstitutioner. Roskilde Festival opstod i 1971 ud af et par lokale gymnasieelevers ønske om at få kvalitetsmusik uden for København. Historien kunne være stoppet her, men byrådet overtog ideen og pålagde den velgørende forening Roskildefonden opgaven, så man allerede året efter fulgte op med endnu en festival. Den blev en enorm succes (denne gang også økonomisk), og dermed var der politisk vilje til at fortsætte. I dag er Roskilde-festivalen Danmarks største tilbagevendende kulturbegivenhed med afgørende betydning for Roskildes samlede turismeøkonomi. Festivalens få intense dage akkumulerer

mellem 1/3 og 1/4 af den årlige omsætning.

Roskilde Festival har arkitekter til at planlægge og designe begivenheden, der tiltrækker over 100.000 mennesker og involverer omkring 25.000 frivillige hjælpere. Festivalen er selvfølgelig en musikalsk begivenhed, men arrangørerne vil mere end bare underholde og har længe eksperimenteret med udvikling af temporære installationer. Der arbejdes meget bevidst på festivalen med at skabe nye sociale rum og udfoldelsesmuligheder ved hjælp af forskellige former for midlertidig arkitektur. Festivalens veldefinerede fysiske rum og afgrænsede tidsmæssige horisont definerer nogle helt specielle rammer for overskridelse af hverdagens kollektive omgangsformer, som den midlertidige arkitektur er med til at understøtte og stimulere.

Roskilde Festival er i den forstand et slags laboratorium for afprøvning af nye offentlighedsarenaer og et testcenter for nye typer af byrumsinventar. Festlighederne og musikprogrammet varer kun i otte dage, men virkningen af den sociale trykkogning er langvarig og potentielt meget perspektivrig. Sociologer, antropologer, byforskere og sågar arkæologer er i fuld gang med at studere begivenhedens sociale dynamik og implikationer for verden uden for hegnet.⁵ Festivalen

Kunstnergruppen AVPDs „PoseExpose Pavilion“ fra sidste års Roskilde Festival. Den 16-kantede pavillon var udstyret med en slags spionglas. Om aftenen kan de forbigående uforstyrret kigge på de dansende inde i pavillonens 'silent disco', mens de optræder i det indre spejlrum. Om dagen byttes voyeur- og exhibitionistrollerne om, så folk inde i pavillonen kan nærstudere alle de festivalgæster, der intetanende betragter sig selv i pavillonens spejlruder. Læs mere om den midlertidige arkitektur på Roskilde Festival på side 40. Foto: Roskilde Festival

Festlighederne og musikprogrammet på Roskilde Festival varer kun i otte dage, men virkningen af den sociale trykkogning er langvarig og potentielt meget perspektivrig.

har længe samarbejdet med forskellige undervisnings- og forskningsmiljøer, og Roskilde Kommune har efter nogen tøven langt om længe fået øjnene op for mulighederne i et mere forpligtende partnerskab med den midlertidige by. Et sekretariat er blevet oprettet, og man er i fuld gang med at udvikle en søsterby, der skal bygge videre på festivalens energi. Bestræbelserne går ud på at bygge bro eller skabe synergiforbindelser mellem kulturbegivenhedens tilbagevendende midlertidige arkitektur og byens mere kontinuerte vækst og udvikling.

Med afsæt i Roskilde Festival stiftede Roskilde Kommune m.fl. i 2001 foreningen Musicon Valley med det formål at udvikle et nationalt og internationalt kraftcenter for musik, underholdnings- og oplevelsesindustri.⁶ Det er visionen at samle lokalområdets kulturelle ressourcer, uddannelsesinstitutioner og virksomheder, og skabe et vækstcenter, der skal udgøre en ny identitet. „Det har ikke været Roskilde Festivalens mål at udvikle erhvervet i regionen. Der er derfor behov for nogen, som kan videreudvikle og udnytte de kompetencer som findes i festivalens netværk,“ udtalte direktør Flemming Madsen (*Musicon Valley*, 2002).

I 2003 investerer Roskilde Kommune i Unicon-grunden (en tidligere betonin-

dustri), der i 2007 skifter navn til Musicon. Visionen er en kreativ bydel med et levende bymiljø, hvor det musiske er overordnet tema. Det er hensigten, at bydelen Musicon skal være motor for udvikling af Roskilde til en by med endnu mere fokus på kultur, kulturerhverv, uddannelse, events og boliger.

I 2010 begyndte udviklingen af Musicon for alvor at tage fart både fysisk og indholdsmæssigt. Ti års visioner og planlægning af en vækststrategi og ny identitet for Roskilde er for alvor ved at tage form. En af grundpillerne i denne mangede strategier er den nu 40 år gamle musikfestival, hvis oprindelige initiativtagere næppe havde drømt om, at festivalen med tiden skulle få så stor betydning for udviklingen af Roskilde.

Det midlertidiges arkitektur er i den forstand kommet for at blive – og de vidt forskellige eksempler i dette nummer af *Arkitekten* skulle gerne illustrere nogle af de mange interessante muligheder, det noget underkendte fagområde rummer.

Boris Brorman Jensen er arkitekt og lektor ved Arkitektskolen Aarhus. Han er formand for *Arkitektens* redaktionsudvalg.

Katrine Østergaard Bang er arkitekt og ph.d.-studerende ved Kunstakademiets Arkitektskole.

NOTER

1. Jf. Carsten Thau „Arkitekturen i kulturens strømme – betragtninger i anledning af nutidig byudvikling“ i: Jensen, J.B. (ed.): *Kulturplaner – fra velfærdsplanlægning til kulturel byudvikling*, Bogværket, København, 2008
2. Se: www.saadiyat.ae/en/masterplan/saadiyat-cultural-district.html
3. Se Marling, Gitte, Kiib, Hans & Jensen, Ole B.: *Experience City.dk*, Aalborg Universitetsforlag 2009.
4. I den mere politiske ende af skalaen kan nævnes Love Parade Moscow, hvor arrangørerne forsøger at konfrontere den massive homofobi i det russiske statsapparat ved at stille sig op i stramme underbukser foran officielle bygninger og andre 'heteromonumenter'.
5. Senest Marling, Gitte & Kiib, Hans: *Instant City @ Roskilde Festival*, Aalborg Universitetsforlag 2011. Se også anmeldelsen side 57.
6. 5,5 mio. kr. bevilges af Videnskabsministeriet til over en 3-årig periode at opbygge et vækstcenter omkring oplevelsesindustrien. Hertil kommer privat og offentlig medfinansiering på ca. 5,5 mio. kr.

Læs mere om OL's rolle som byplanstrategisk redskab i Katrine Østergaard Bangs artikel „OL som katalysator for byudvikling“ side 42.